

Puheenvuoro

Outi Hakola

Kunnianosoitus vertaisarvioinnin inhimillisyydelle

Vertaisarviointi kirvoittaa säännöllisesti ruikutusta akateemisessa yhteisössä. Tuoreetkin alalle tulijat ehdollistetaan nopeasti myytteihin ”reviewer1” ja ”reviewer2” -tyypeistä. Heihin viitataan humoristisesti, mutta pinnan alta kuoriutuu pettymyksen, turhautumisen ja ärsyyntymisen tunteita, kun oma tutkimus on tullut kaltoin kohdelluksi. Jokainen arviointiprosessi on omansa, mutta harvoin tunnereaktioiden ulottumattomissa. Omatkin kokemukseni ovat vaihdelleet kivuliaasta kasvusta ilon pirstkahdukseen. Turhan usein olen ottanut henkilökohtaisena kritiikkinä sen palautteen, jonka arvioija on kirjoittanut yksittäisestä tekstistä.

Myös arviointijärjestelmän valuviat turhauttavat. Tutkijat tekevät ilmaista ja piiloon jäävää työtä lukiessaan, arvioidessaan ja kommentoidessaan tutkimuksia samalla, kun etenkin suuret kansainväliset kustantajat käärivät voitot tutkimusyhteisön selkänahasta. Tutkimukset usein toteutetaan yliopistojen ja rahoittajien tuella, arvioidaan työajalla (tai ylimääräisinä iltapuhteina) ja avoimet julkaisumaksut tai lehtien tilausmaksut maksetaan samasta pussista. Siinä missä kansainväliset kaupalliset kustantajat hyötyvät näistä toimintatavoista, monet avoimen tieteen periaatteella toimivat kotimaiset julkaisijat puurtavat hommia talkoomeiningillä.

Etenkin kansainvälisen julkaisemisen puolella meillä on lukemattomia haasteita ratkottavana, eikä vähiten tilanteessa, jossa nopeiden voittojen edessä julkaisijoita houkuttelee keventää ja nopeuttaa arviointeja. Yksi keino tunnistaa vähemmän arvostettu tieteellinen lehti onkin käytäntö, jossa arvioijia painostetaan tekemään arvio muutamissa päivissä tai rastittamaan muutama kohta arviointipaperista, jotta päästään pian jo julkaisemaan.

Onko siten ihmekään, että moni tutkija on alkanut kontata kohti lähintä hätäuloskäyntiä ja haluaa hypätä järjestelmän ulkopuolelle?

Samaan aikaan tekoälyn mukanaan tuomat uudet käytännöt entisestään muuttavat julkaisukulttuuria. Tekoälyä hyödynnetään jo automatisoidussa artikkelien tarkastuksessa. Tällöin tekoäly käy ehdotetun tekstin alustavasti lävitse ja ehdottaa suoraa hylkäystä lehden linjaan sopimattomille tai pyydetyn rakenteen tai muotoseikat ohittaneille teksteille (esim. Checco ym. 2021). Tietääkseni mikään lehti ei ole

kuitenkaan – ainakaan julkisesti – myöntänyt siirtävänsä myös varsinaisen vertaisarvioinnin koneen tehtäväksi. Tutkimusten mukaan nimittäin ihmiset tuottavat ainakin vielä konetta laadukkaampaa arviointia (Kousha ja Thelwall 2023). Emme voi siten luottaa, että voisimme ulkoistaa tämän työn koneelle, vaikka se akateemisen yhteisön työtaakkaa keventäisikin.

Tieteelliset julkaisut pääsääntöisesti kieltävät tekoälyn käytön vertaisarvioijilta. Kuitenkin tutkimustulokset ovat antaneet viitteitä, että tutkijat ovat alkaneet ulkoistaa työtään tekoälysovelluksille: esimerkiksi Weixin Liangin ja muiden (2024) tutkimuksen mukaan 6–17 prosenttia vertaisarvioinneista tuotettiin tekoälyllä. Ehkäpä tekoälystä kehittyä meille vertaisarviointia tukevia käytänteitä, mutta siihen asti, kun tähän liittyvät eettiset käytänteet hakevat muotoaan, olen yhä kiitollisempi jokaisesta alani tutkijasta, joka käyttää arvokasta aikaansa vertaisarviointiin ja tuottaa inhimillisen epätäydellistä, mutta artikkelia monesta näkökulmasta tarkastelevaa ja nyansseja tunnistavaa arviointia.

Vertaisarviojana olen itsekin täydellisen epätäydellinen. Minua kiinnostavat tietyt asiat enemmän kuin toiset, minulla on suosikkiteorioitani, epäilyksiäni joidenkin menetelmien toimivuudesta ja niin edelleen. Olen tietoinen omasta inhimillisyydestäni ja pyrin huomioimaan rajoitukseni päättäessäni, otanko minulle tarjotun tekstin luettavaksi. Useammin kuitenkin suostun kuin kieltäydyn arviointipyyntöistä, sillä akatemia on minulle tutkijoista koostuva yhteisö, joka keskustelee tutkimukseen perustuvasta tiedosta. Mikäli me emme kanna omaa vastuutamme vertaisarvioinnin laadukkaudesta, otamme riskin, että se puoli tieteellisestä julkaisemisesta, joka käyttäytyy rahantekokoneiston tavoin, keskittyy yhä enemmän julkaisumäärien tuottamiseen sisällön kustannuksella.

Me inhimilliset vertaisarvioijat osaltamme panostamme siihen, että yhteisöllisesti arvostamme laadukkaasti toteutettua ja lähestyttävissä ja ymmärrettävissä olevaa tutkimusta. Kysymyksiä herättävät ratkaisut tai epäselvät ilmaistut johtavat siihen, että itse tutkimuskin unohdetaan nopeasti (elleivät epäonnistumiset ole jo sillä tasolla, että julkaisulle sataa viittausmääriä varoittavana esimerkkinä). Itse toivon vertaisarvioijiltani, että he auttavat minua ehkäisemään virheitä ja selkeyttämään tutkimusviestintääni.

Olen kiintynyt termiin ”vertaisarvioija”, joka sisältää ymmärryksen kahdesta yleisöstä. Kirjoittajan suuntaan olen vertainen, joka tarjoaa kritiikkiä, kehitysideoita ja kehuja aina tarpeen mukaan ja omasta näkökulmastani käsin. Julkaisijan suuntaan olen arvioija, joka tukee tieteellisten kanaviemme luotettavuutta. Sen sijaan en koe itseäni tuomarina (refereena). Lähden lukemaan jokaista tekstiä pohtien, miten tämä teksti voisi olla vielä parempi versio itsestään. Kaikki ehdottamani kehitysideat eivät kerrokaan virheistä, vaan siitä, että teksti voisi nousta hyvästä kategoriasta erinomaiseksi ja tutkimus saada ansaitsemaansa huomiota. Parhaani mukaan käytän inhimillisyyttäni hyväkseni kannustavan palautteen kirjoittamisessa silloinkin, kun joudun antamaan suosituksen, ettei tekstiä julkaistaisi.

Rehellisuuden nimissä voin myöntää, että kerran taisin lipsua ”*Reviewer 2*” rooliin. Sen verran suorasanainen palaute tuli lähetettyä. Kyseessä oli kansainvälisen lehden teemanumero, jonka aikataulut olivat paukkuneet ja paineet toimituksessa kasvoivat. Itselleni osunut artikkeli oli lähetetty vertaisarviointiin keskeneräisenä. Sitä turhautumisen määrää on vaikea kuvata, kun käytät vähäisiä aikaresurssejasi tekstiin, joka on vasta lähtötelineissä. Suurimman osan kritiikistä olisi pitänyt kohdistua toimitusprosessiin, eikä kokemus varmasti ollut kirjoittajallekaan mieluinen. On

kuitenkin hyvä muistaa, että vertaisarvioijan suorasukaisuus voi toisinaan olla myös palvelus. On kirjoittajankin etu, että ongelmista huomautetaan mieluummin ennen julkaisua kuin sen jälkeen.

Vertaisarvioijana toimiminen on itselleni tapa olla osa akateemista yhteisöä, mutta parhaimmillaan prosessi on muutoinkin palkitsevaa. Yliopistonlehtorin tehtävässä uuden tutkimuksen lukemiselle jää liian vähän aikaa, mutta kappas, tässähän on järjestelmä, jossa joku on valinnut minua mahdollisesti kiinnostavan aiheen. Arviointi on yksi keino pysytellä mukana siinä, mitä kaikkea muut tutkijat ovat puuhanneet.

Omakin kirjoittamiseni on hyötynyt vertaisarvioijan tehtävistä. Näen selkeämmin, millaisiin asioihin tulisi kirjoittaessa kiinnittää huomiota. Vähitellen ilmaisuni ovat suoraviivaistuneet ja selkiytyneet. Poskipäitäni hieman punottaa, kun muistelen ensimmäisiä tekstejä, jotka rohkeasti laitoin arviointiin. Tässä suhteessa olen myös erittäin kiitollinen kotimaisille tieteellisille lehdille ja heidän vertaisarvioijilleen, joilla oli lempeä mutta luja ote siihen, miten palautetta annetaan. Omat kokemukseni minulle osuneista vertaisarvioijista ovat olleet muutenkin positiivisia. He ovat ottaneet minut vakavasti tutkijana, tehneet työnsä, antaneet minun tekstilleni aikansa, ja heidän palautteensa on parantanut lopputuloksia.

Tieteellisenä yhteisönä meidän olisi syytä arvostaa tätä meidän inhimillisen epätäydellistä järjestelmäämme, sillä vaihtoehtoina näyttäytyvät tällä hetkellä koneavusteiset rutiinimaiset ja kaavamaiset arvioinnit. Inhimillinen värikynä voi toisinaan ärsyttää, mutta kyllä se myös palkitsee ja kantaa meitä tutkimuksen teossa. Tehdään tätä nyt ja tulevaisuudessakin toisiamme, ei tiedekoneistoa varten.

Kirjallisuus

Checco, Alessandro, Lorenzo Bracciale, Pierpaolo Loreti, Stephen Pinfield ja Giuseppe Bianchi.

2021. "AI-assisted peer review." *Humanities and Social Sciences Communications* 8: 25.

<https://doi.org/10.1057/s41599-020-00703-8>

Kousha, Kayvan ja Mike Thelwall. 2023. "Artificial intelligence to support publishing and peer review: A summary and review." *Learned Publishing* 37: 4–12.

<https://doi.org/10.1002/leap.1570>

Liang, Weixin, Zachary Izzo, Yaohui Zhang, Haley Lepp, Hancheng Cao, Xuandong Zhao, Lingjiao Chen, Haotian Ye, Sheng Liu, Zhi Huang, Daniel McFarland ja James Y. Zou. 2024.

"Monitoring AI-Modified Content at Scale: A Case Study on the Impact of ChatGPT on AI Conference Peer Reviews." *Proceedings of the 41st International Conference on*

Machine Learning 235:29575–29620. <https://proceedings.mlr.press/v235/liang24b.html>

Kirjoittaja

Outi Hakola, dosentti, yliopistonlehtori

Outi Hakola toimii laadullisten menetelmien yliopistonlehtorina Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnassa Itä-Suomen yliopistossa. Hän on väitellyt Turun yliopiston mediatutkimuksesta ja hänen tutkimuksensa kohdistuu erityisesti audiovisuaaliseen mediaan (elokuva-, televisio- ja videotutkimus). Hakola on myös Media & viestinnän toimituskunnan jäsen.